

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi

The Journal of Information and Documentation Studies

Sayı/Number: 11, Sayfa/Pages: 60-71, İstanbul, İlkbahar/Spring, 2019

Basılı Nüsha ISSN: 1307-6655 Elektronik Nüsha ISSN: 2148-8975

ARŞİVEL TANIMLAMA: ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

Archival Description: The Fundamental Element for Making Archives Visible

Burçak ŞENTÜRK

Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.

burcaksenturk@marmara.edu.tr

Alındığı tarih: 02.04.2019; Kabul tarihi: 16.07.2019

Öz

Arşiv malzemesinin kullanımı teşvik edildikçe arşivlerin önemi ortaya çıkmakta ve arşivciliğin en önemli misyonu yerine getirilmiş olmaktadır. Bu bağlamda arşivsel tanımlama, arşivsel düşünce ve uygulamanın en önemli unsurlarından biri haline gelmektedir. Çünkü arşivsel tanımlama ile arşivciye ve kullanıcıya arşiv malzemesi hakkında bilgi verilmesinin yanı sıra arşiv malzemesinin tanıtımı da yapılmaktadır. Arşivsel tanımlama arşivi görünür kılma yolunda arşivcinin en güçlü silahıdır. Bu nedenle hak ettiği değerin verilmesi ve özenin gösterilmesi çok önemlidir. Bu çalışmada; arşivsel tanımlama arşivi görünür kılmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu amaçla, konu ile ilgili kapsamlı ve detaylı bir literatür incelemesi gerçekleştirilmiş ve arşivsel tanımlama alan uzmanlarının bakış açıları doğrultusunda farklı yönleriyle mercek altına alınmıştır. İçerik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmanın sorusu; “Arşivsel tanımlama, teknik adımlardan oluşan bir süreç olmanın ötesinde, farklı noktaların göz önünde bulundurulması gerektiği bir fonksiyondur ve bu noktalara dikkat edilmeden tanımlamanın doğru yapılması mümkün değildir” şeklindedir.

Anahtar Sözcükler: Arşivsel tanımlama, arşivsel sunum, arşiv bilimi

BURÇAK ŞENTÜRK

Abstract

As the use of archival material is encouraged, the importance of archives becomes apparent and the most important mission of archives is fulfilled. Within this context archival description becomes one of the major elements of archival thinking and practice. Since by archival description not only archivists and users gain information about archival material but also the promotion of archival material is fulfilled. Archival description is the archivist's most powerful weapon to make the archives visible. Therefore, it is very important to give the value it deserves and to pay attention to it. In this study archival description is being discussed as the fundamental element for making archives visible. For this purpose an extensive and detailed literature review has been made and archival description has been held under a microscope towards the different point of views of domain experts.

Keywords: Archival description, archival representation, archival science.

“Arşivler antik Yunan’dan beri hep güçle ilgili olmuşlardır; gücü korumakla, unutmaya karşı hatırlamanın gücünü korumakla ilgili olmuşlardır.”
(Joan M. Schwartz ve Terry Cook, 2002, s.3)

Giriş

Arşivsel faaliyetler; çeşitli nedenlerle saklanması gereken değerli malzemenin yönetimini kapsayan sistematik bir süreçtir. Bu süreç genel hatları ile belgenin değerlendirilmesinden, düzenlenmesinden, tanımlanmasından, korunmasından ve erişiminden oluşmaktadır. Bu faaliyetler arşivlik malzemenin arşiv malzemesi statüsüne dâhil olabilmesi için sahip olması gereken değerleri ve ölçütleri de ifade etmektedir. Bunlar; idari, mali, hukuki ve tarihi ölçüt ve değerlerdir. Arşivciler arşivciliğin misyonunu gerçekleştirebilmek için bu değer ve kriterlere sahip arşiv malzemesini arşivsel yönetim süreci kapsamında yönetmektedirler.

Arşivcilik misyonunun kökeninde iki temel amaç yatmaktadır. Bunlardan ilki; tek ve benzersiz olarak nitelendirilen arşiv malzemesinin korunması; ikincisi ise bu değerli malzemenin kullanımının teşvik edilmesidir. Bu açıklama arşiv malzemesini ve arşivciyi genel ve basit anlamda ele almaktadır. Ancak bu genel bakış açısının zamanla daha derin bir anlam kazandığını belirtmek gerekir. Konu ile ilgili olarak en iyi tespitlerden bir tanesini Terry Cook (2013, s. 95) şu şekilde yapmıştır:

Arşivsel paradigmlar son 150 yılda yasal mirastan kültürel hafızaya, toplumsal mutabakat, topluluk arşivlerine olmak üzere dört aşamadan geçmiştir. Arşivci de pasif idareciden aktif değerlendiriciye, toplumsal arabulucuya, toplumsal olguları kolaylaştırıcıya doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Arşivsel düşüncenin odağı ise kanıt olmaktan kimlik ve toplum hafızasına kaymıştır.

ARŞİVSEL TANIMLAMA: ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

Cook'un tespiti bağlamında kimlik ve toplum hafızasının tazeliğinin korunabilmesi için arşiv malzemesinin görünür kılınması, arşivciye ve kullanıcıya yol gösterilmesi ve bunun yanında arşiv malzemesinin kullanımının kolaylaştırılması önemli unsurlar ve amaçlar haline gelmektedir. Bu amaçlar düşünüldüğünde arşivsel düzenleme ve tanımlama ön plana çıkan çok önemli iki süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim arşivcilik 19. yüzyılda bilim olarak kabul edildiğinde üzerinde durulan ve çalışılan iki temel konu yine düzenleme ve tanımlama olmuştur.

'Arşivsel Tanımlama: Arşivi Görünür Kılmanın Vazgeçilmez Unsuru' başlıklı bu çalışmanın ana konusunu arşivsel tanımlama oluşturmaktadır. Çalışma arşivsel tanımlamayı bir fonksiyon açısından ele almaktan ziyade tanımlamanın daha çok görünenin ötesindeki misyonuna ve önemli yönlerine vurgu yapmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikli olarak arşivsel tanımlama için çizilmesi gereken mimarinin taslağı oluşturulmaya çalışılmakta ve arşivcinin bu kapsamlı süreçte dikkat etmesi gereken önemli noktalar vurgulanmaktadır. Sonrasında ise arşivsel tanımlamanın misyonu ve arşivsel tanımlamaya karşı geliştirilen farklı bakış açıları üzerinde durulmaktadır. Çalışmada ayrıca arşivsel tanımlamanın öneminin vurgulanması ve aynı zamanda bu tanımlamaya farklı bakış açılarının getirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma, arşivsel tanımlama konusunda literatüre geçen klasik çalışmalarla da desteklenmiştir.

1. Arşivsel Tanımlama ve Arşivsel Tanımlama Mimarisi

Arşivsel tanımlama arşivcilik süreci kapsamında belgelerin değerlendirilip, düzenlenmesi aşamalarının tamamlanmasından sonra gelen uzun soluklu bir aşamadır. Arşivcinin başarılı olabilmesi için, öncelikle arşiv malzemesinin ve arşivsel tanımlamanın sıklıkla tekrarlanan 'malzeme üzerinde entelektüel kontrolün sağlanması' tanımının aslında neyi ifade ettiğinin ortaya konulması gereklidir.

Arşiv malzemesinin en kapsamlı ve açıklayıcı tanımlarından bir tanesini Dearstyne, (2001, s. 1) şu şekilde yapmaktadır:

Kayıt (belge/evrak) bir şahıs, kurum ya da kuruluş tarafından üretilen, o kuruluşa gelen ya da oluşturulan fiziksel yapısı veya özelliği ne olursa olsun, her türden kaydedilmiş bilgiyi ifade etmektedir. Geniş anlamıyla belgeler; yazışmaları, raporları, günlükleri, defteri kebirleri, tutanakları, fotoğrafları, haritaları, çizimleri, projeleri, sözleşmeleri, muhtıraları, tapu senetlerini, vaka dosyalarını ve diğer materyalleri içermektedir. Belgeler; parşömen, kâğıt, mikrofilm, kaset bant, videobant ve bilgisayar bantları ve disketleri gibi farklı türlerden meydana gelmektedir. Belgeler insan hafızasının uzantısı olup bilgiyi kaydetmek, faaliyetleri belgelemek, düşünceleri iletmek, iddiaları kanıtlamak, açıklamaları derinleştirmek, doğruları ortaya koymak ve olaylar hakkında delil olmak amacıyla bilinçli olarak üretilmiştir. Belgelerin üretilmesi, bilgiyi üretmek ve depolamak, erişmek ve iletmek ile geçmişle somut bağlar kurmak gibi temel insani gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle belgeler geçmişe tanıklık eder ve temel bağ oluştururlar.

BURÇAK ŞENTÜRK

Arşivsel tanımlamanın anlamına ve kapsamına, zaman içerisinde pek çok ilaveler yapılmıştır. Bu durum, tanımlamanın, arşivsel sürecin misyonunun odağında olan en stratejik aşama olması ile açıklanabilir. Duranti (1993, ss.47-48) bu tanım ve kavram dönüşümlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Amerikan Arşivciler Derneği'nin 1974 tarihli sözlüğünde tanımlama; 'araştırma araçları aracılığı ile malzeme üzerinde entelektüel kontrolün sağlanması' olarak tanımlanmıştır. Amerikan Arşivciler Derneği'nin Arşivsel Tanımlama Standartları Çalışma Grubu bu tanımın dar kapsamlı ve sadece tanımlamanın fonksiyonuna yönelik olduğunu belirterek 1989 yılında 'etkin bir arşivsel tanımlama programının amacı malzeme üzerinde fiziksel, idari ve entelektüel kontrolün sağlanmasıdır.' tanımını geliştirmiştir. Arşivsel tanımlamanın bu amaç odaklı tanımından sonra Çalışma Grubu daha çok süreç odaklı tanımını yapmıştır: 'Arşivsel tanımlama, arşiv kurumlarının malzemesinin belirlenmesine, yönetilmesine, tespit edilmesine ve anlamlandırılmasına yönelik olan her türlü bilginin tutulması, sıralanması, analiz ve organize edilmesi sürecidir.' Kanada Arşivsel Tanımlama Standartları Çalışma Grubu'nun ön çalışması sonucu ortaya konulan tanım ise şu şekildedir: 'Tanımlama arşiv malzemesi ile ilgili sürecin ana fonksiyonudur. Bu fonksiyonun ürünleri de yöneticilerin malzeme üzerindeki kontrolünü sağlayan ve kullanıcılarla arşivcilerin aradıkları bilgiye erişimini sağlayan farklı türlerdeki araştırma araçlarıdır.

Arşivcilik ve belge yönetimi alanındaki en kapsamlı sözlüklerden bir tanesi olan Amerikan Arşivciler Derneği sözlüğünde ise tanımlama şu şekilde açıklanmaktadır: "Arşivsel tanımlama: bir belge ya da belge topluluğuna ait üretici, başlık, tarihler, içerik gibi biçimsel unsurlar hakkındaki detayların analiz, organize ve kayıt edilmesidir." (Pearce-Moses, 2005, s. 25).

Yukarıda verilen tüm tanımlar incelendiğinde arşivsel tanımlama için bir kontrol sağlama süreci, arşivciliğin ana fonksiyonu, kullanıcılar ve arşivciler için araştırma araçları ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada arşivsel tanımlamaya yönelik olarak:

Malzemenin ve malzemenin çevresinin, standartlar, rehberler kullanılarak veya arşivcinin kendisinin oluşturduğu bir tanımlama sistemi kullanılarak detaylı bir şekilde analiz edildiği, bu analiz sürecinin araştırma araçları ile kayıt altına alındığı, malzeme üzerinde sadece entelektüel değil aynı zamanda idari ve fiziksel kontrolün de sağlandığı arşivciliğin ana fonksiyonudur

şeklinde bir açıklama yapılabilir.

Tanımından da anlaşılacağı üzere arşivsel tanımlama, bünyesinde analiz süreci, araştırma araçlarının hazırlanması ve malzeme üzerinde birden fazla alanda kontrolün sağlanması gibi birçok unsuru barındıran kapsamlı bir süreçtir. Bunun da ötesinde, bünyesindeki bu unsurların birbiri ile organik bağı vardır ve her biri başlı başına birer karar verme aşamasıdır. Bu noktada arşivsel tanımlamanın temelini oluşturulduğu, genel çatısının çizildiği 'arşivsel tanımlama mimarisi tasarım süreci' arşivcinin karşısına çıkmaktadır. Arşivsel tanımlama mimarisinin bileşenlerini, tanımlamanın bünyesinde bulunan unsurlar oluşturmaktadır. Bu bağlamda arşivsel tanımlama fiziki bir yapının ta-

ARŞİVSEL TANIMLAMA: ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

sarlanması şeklinde ele alınmalı ve bu yapının temelini sağlam ve amacına uygun olabilmesi için ciddi bir ön çalışma yapılmalıdır.

Arşivsel tanımlama mimarisinin tasarımında arşivcinin ele alması gereken unsurlar: tanımlamanın derinlik ve kapsamına karar verilmesi, tanımlamada kullanılacak standart, el rehberi vb. konularda karar verilmesi, arşiv malzemesi ile ilgili tanımlama alanlarının belirlenmesi ve son olarak araştırma araçlarının belirlenmesi şeklinde sıralanabilir. Daha önce de belirtildiği gibi bu unsurlar birbiri ile organik bağı olan ve her birinde arşivcinin önemli kararlar alması ve titizlikle ele alınması gereken süreçlerden oluşmaktadır. Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

1) *Tanımlamanın kapsam ve derinliği:* Tanımlamada kapsam ve derinliği belirlemek, arşivsel tanımlamanın en temel unsurudur ve arşivciyi zorlayan bir süreçtir. Tanımlama süreci kapsam ve derinlik seviyelerine göre şekil alacaktır. Tanımlamanın kapsamı, tanımlamanın hangi seviyede yapılacağını ifade etmektedir. Söz konusu seviyeler, arşivsel düzenlemenin temel seviyeleri olan fon, alt fon, seri, alt seri, klasör ve belge şeklinde ifade edilebilir. Tanımlamanın derinliği ise tanımlamada ne derece detaya inileceğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle tanımlama, malzemenin kimlik bilgileri, üreticisi, özeti, fiziksel unsurları, erişim bilgileri gibi temel unsurlar tanımlanarak daha genel bir seviyede mi kalacak yoksa bu unsurlara ek olarak malzemenin bizzat kendisinden ve malzeme ile alakalı arşivsel yönetim sürecinden (değerlendirme, aksesyon, düzenleme, tanımlama, erişim, koruma) doğan diğer tanımlama unsurlarının da tanımlanması ile daha detaylı bir tanımlama mı yapılacak? Arşivci bu sorulara cevap vermelidir. Bu aşamada arşivciyi detaylı ve sistematik bir araştırma ve izleme süreci beklemektedir. Arşivci, malzemenin niteliği ve niceliği, kurumun oluşturduğu ve izlediği arşiv politikası, kurumsal diğer unsurlar ve bunların da ötesinde kullanıcının arama alışkanlıklarını çok iyi analiz etmelidir. Bunlar tanımlamanın derinliği ve kapsamı ile ilgili karar vermede öncelikli kullanılması gereken unsurlardır. Bu bağlamda tanımlama ile ilgili günümüzde tartışılan olgunun kullanıcı odaklı tanımlama olduğu dile getirilmelidir. Kullanıcı odaklı tanımlamada kullanıcıların belirlediği tanımlama unsurları ön plandadır. Bunun nedeni kullanıcının malzemeye ihtiyacı doğrultusunda malzemeyi arama alışkanlığının ve bu alışkanlığın paralelinde malzemeyi arama noktalarının farklılık gösterebileceğidir. Tanımlamanın özellikle kullanıcıların malzemeye daha kolay bir şekilde erişebilmeleri ve malzemenin daha fazla yarar sağlayabilmeleri için yapıldığı düşünüldüğünde tanımlama seviyelerinin ve alanlarının belirlenmesinde kullanıcılardan elde edilecek verilerin öncelikli olarak göz önünde bulundurulması bir gerekliliktir.

2) *Tanımlamada kullanılacak araçlar:* Bu noktada önemli olan unsur standart, el rehberi gibi tanımlamada kullanılacak tanımlama araçlarının arşiv malzemesinin niteliğine uygun olmasıdır. Arşivci, arşiv malzemesinin farklı türde unsurlardan oluşabilme özelliğini göz önünde bulundurmalıdır. Burada arşivciyi zorlayan tipik arşiv türü şahıs arşivi malzemesidir. Şahıs arşivlerinde

BURÇAK ŞENTÜRK

şahsın mesleği, ilgi alanları vb. unsurlara bağlı olarak arşivcinin karşısına farklı arşiv malzemesi türleri çıkabilmektedir. Bu noktada arşivcinin belirleyeceği tanımlama aracının her tür malzemeyi tanımlamada yeterli olması gerekliliği doğmaktadır. Tanımlama aracı ile ilgili bir diğer unsur ise yapısal olarak esnek olma gerekliliğidir. Kullanılan aracın her tür arşiv malzemesine uygun olması / uygun versiyonlarının olması ve gerektiğinde farklı tanımlama noktalarının eklenmesine olanak verebilmesi gerekmektedir. Bu noktada şu durum dile getirilmelidir: Arşiv malzemesinin tanımlanmasına yönelik standartların geliştirilmesi her zaman bir tartışma konusu olmuştur. Özellikle 1990'lardan önce uzmanların soğuk baktığı bu konu günümüzde hala tartışmaya açık olma özelliğini korumaktadır. Niteliği ve niceliği öngörülemeyen, her türlü unsurun arşiv malzemesi özelliği taşıma ihtimali bu tartışmayı yaratan noktalardır. Bu noktalardan bakıldığında uzmanlara hak vermemek mümkün değildir. Bu bağlamda arşivcinin belirlediği tanımlama aracının hem malzemenin niteliği ve niceliğine hem de bir önceki aşamada belirlenen kapsam ve derinlik seviyelerine yetersiz kalması ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

3) *Arşiv malzemesi ile ilgili tanımlama alanlarının belirlenmesi*: Arşiv malzemesi ile ilgili tanımlama alanlarının belirlenmesi aşaması, daha önceki ilk iki aşamada elde edilen bilgiler ışığında ilerlemelidir. Arşivci bu aşamada daha önce belirlenen tanımlama aracının sunduğu tanımlama alanlarını kullanacaktır. Ancak tanımlama aracının esnek olduğu varsayılarak arşivci özellikle tanımlamanın derinliğinin ne olacağını göz önüne alıp detaya inmesi gereken durumlarda ek tanımlama alanları belirlemelidir. Bu arşivsel tanımlamanın malzemeyi görünür kılma misyonunun yerine getirilmesinin ilk şartıdır.

4) *Araştırma araçlarının oluşturulması*: Araştırma araçlarının oluşturulması aşamasında arşivciyi iki önemli süreç beklemektedir. Bunlardan ilki, hangi araştırma araçlarının oluşturulacağına karar verilmesi ve bu doğrultuda hareket edilmesi; ikincisi, oluşturulan araştırma araçlarının kullanılabilirliğinin düzenli bir şekilde analiz edilmesi ve bunun sonucunda varsa eksikliklerin giderilerek iyileştirmelerin yapılmasıdır.

2. Arşivsel Tanımlama ve Arşivci

Arşiv malzemesinin tanımlanmasında arşivcinin rolüne ve görevlerine değinmeden önce arşivcinin portresinin genel hatlarıyla çizilmesi faydalı olacaktır. Arşivciliğin bilim olarak kabul edildiği ve ele alındığı dönemden itibaren arşivcilik mesleğini icra eden arşivci de meslek uzmanlarının temel tartışma konuları arasında yer almıştır. Bu bağlamda arşivciye bakış açısı da arşivciliğe bakış açısı paralelinde geçmişten günümüze değişiklik göstermiştir.

Jenkinson'a (1966, s.44) göre arşivcilerin birincil ve ikincil görevleri bulunmaktadır. Arşivcinin birincil görevi belgelerin korunması ve ikincil görevi ise tarihçilerin ve diğer araştırmacıların isteklerinin yerine getirilmesidir. Ayrıca Jenkinson birincil ve ikincil görevlerinin karıştırılmaması gerektiğini de önemle vurgulamıştır.

ARŞİVSEL TANIMLAMA: ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

Dearstyne (2001, ss.11-14) ise meseleye daha sistematik yaklaşmış ve arşivcinin üstlendiği sorumluluklarını; “arşivciler belgelerin saklanıp saklanmaması konusunda karar veren hakemlerdir, kontrol mekanizması oluşturup düzen getirirler, tarihsel belgelerin kullanılmasını teşvik edip araştırmacılara hizmet sunarlar, tarihsel belgeleri korurlar, tanıtırlar, ortaya çıkan bilgi evreninin hazırlanmasına ve biçimlendirilmesine yardımcı olurlar, program yöneticileridir” şeklinde ifade etmiştir.

Jenkinson ve Dearstyne’den sonra Laura Millar (2010, s.46) yazdığı temel arşivcilik kitabında, arşivcinin görevlerini beş başlık altında toplamıştır. Bunlar şu şekildedir:

- Arşivci, arşiv malzemesinin doğru ve etkin bir şekilde yönetilebilmesi için ilgili mevzuatın, politikanın, standart ve prosedürün belirlenip uygulanmasını, kurumsal ve finansal altyapının oluşturulmasını içeren arşivsel yönetim çerçevesine dâhildir.
- Arşivci, arşiv malzemesinin aksesyonu, depolanması ve kullanımı için gerekli fiziksel ortamı sağlar ve korur. Bunu yaparken arşiv malzemesinin formatını, ortamını, taşıdığı kanıt ve bilgi değerini göz önünde bulundurur.
- Arşivci, kurumu için uygun ve gerekli arşiv malzemesini ya sponsorla ya da sponsor gerekmeden arşivsel malzemeyi, bağlı bulunduğu kurumun arşivsel vizyonu ve misyonu doğrultusunda elde eder ve uzun süreli koruma için yasal, fiziksel ve yönetimsel nedenlerle korur.
- Arşivci, arşiv malzemesinin doğasını, kapsamını ve içeriğini korumak için malzeme üzerindeki entelektüel kontrolü sağlar. Bunun yanında arşiv malzemesini üreticilerin, araştırmacıların ve halkın kullanımına sunarlar.
- Arşivci, arşiv malzemesinin erişimini ve kurumun hizmetleri ile birlikte kullanımını destekler.

Uzmanların arşivci konusundaki çalışmaları şunu göstermektedir ki her ne kadar arşivci pasif koruyucudan aktif bir role geçmiş olsa da, temelde sahip olması gereken arşiv malzemesinin yönetimi ile ilgili teknik yetkinliklerin (belgelerin değerlendirilmesi, düzenlenmesi, tanımlanması, korunması, erişiminin sağlanması vd.) güncelliğini korumaktadır. Bununla birlikte, arşivcinin arşiv malzemesinin maksimum düzeyde kullanımını teşvik etmek ve bu amaçla kurumunun ve arşiv malzemesinin tanıtımını yapmak, kullanıcılara bu alanda eğitimler vermek teknik yetkinlikleri kadar önem kazanmış ve arşivcinin asli görevleri arasında yerlerini almıştır.

Bu gerçeği destekleyen çalışmalardan birinin yazarı olan Yakel (2002, s.122), arşivci için: “arşivcilerin sorumluluğu öncelikle kendilerini birincil kaynak profesyoneli olarak yetiştirmek sonrasında ise arşivlerin daha geniş bir araştırmacı kitlesine açılabilmelerini sağlamaktır.” demiştir. Yakel’in birincil

BURÇAK ŞENTÜRK

kaynak profesyoneli tanımı yukarıda ifade edildiği gibi teknik yetkinlikleri kapsamaktadır ve arşivsel tanımlama arşivcinin sahip olması gereken teknik yetkinliklerden en kapsamlı olanıdır. Tanımlama mimarisi başlığı altında da belirtildiği gibi arşivcinin üzerinde düşünüp, analiz edip, karar vermesi gereken birçok nokta bulunmaktadır. Arşivlerin daha geniş bir araştırmacı kitlesine açılabilmesinin temelinde ise arşiv malzemesinin görünür kılınması yatmaktadır. Bu amaçla kullanılabilir olacak yegâne araç arşivsel tanımlamadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, arşivsel tanımlama, bünyesinde birçok karar verme aşaması olan, oldukça ileri düzeyde tanımlama teknik bilgisi gerektiren kapsamlı ve arşivciyi zorlayıcı bir süreçtir. Arşivci tanımlamaya geçmeden önce bir nevi ön hazırlık süreci kapsamında birtakım gereklilikleri yerine getirmelidir. Öncelikli olarak arşivci arşiv malzemesinin tanımlamaya hazır olduğundan emin olmalıdır. Bu noktada arşivci tanımlamanın, düzenleme aşamasının tamamlanmasından sonra başlanması gerektiğini unutmamalıdır. Yine tanımlamaya başlamadan önce malzemenin fiziksel olarak düzen içerisinde olmasını ve fiziksel güvenliğinin sağlanmasını garanti altına almalıdır.

Arşivci tanımlama aşamasına geçtiğinde özellikle kapsam ve derinlik unsurları doğrultusunda doğru ve yeterli tanımlama alanları belirlemiş olduğundan emin olmalıdır. Arşivcinin tanımlama sürecinde temel görevlerinden en önemlisi malzeme üzerindeki tanımlama noktalarının / erişim noktalarının hepsini not almaktır. Çünkü hangi kullanıcının hangi tanımlama noktasından malzemeye ulaşmaya çalışacağı belli olamamaktadır.

Arşivcinin tanımlama esnasında malzemenin farklı formatlarda sunumunu yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda bu süreçte arşivci hem üzerinde baskı hissedecek hem de kendisini zorlayacak birtakım noktalar bulunacaktır.

Tanımlamada arşivciyi zorlayan önemli bir nokta *arşiv malzemesinin çok çeşitli olduğu ve bu durumun öngörülememesi gerçeğidir*. Arşiv malzemesi sahipliğinde olduğu arşiv türüne ve kaydedildiği bilgi taşıyıcısına göre farklı türlerde olabilmektedir. Farklı türlerdeki arşiv malzemesinin farklı tanımlama alanları kullanılarak tanımlanması gerekeceğinden arşivciyi bu noktada fazla iş yükü beklemektedir. Bu durum kurumsal arşivlerden ziyade özellikle şahıs arşivlerinde ve tarihi arşiv malzemeleri söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır.

Arşivciyi zorlayan diğer önemli nokta *objektifliği sağlamak ve korumaktır*. Alan uzmanları tanımlamanın objektifliğin korunamayacağı bir süreç olduğunu düşünmektedirler. Duff ve Harris (2002, s. 275-276) tanımlamayı arşivcilerin “hikâyelerin hikâyelerini anlatmaları” olarak tanımlamakta ve tanımlamada öznelliğin kaçınılmaz olduğunu savunmaktadırlar:

Her arşivci hangi belgeler için hangi bilgilerin altının çizileceğine ve hangi işlem verilerinin tutulup görünür kılınacağına karar vermek zorundadır. Arşivciler belgeleri tanımlarken belirli bakış açılarını hatırlayıp diğerlerini ya unutacaklar ya

ARŞİVSEL TANIMLAMA: ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

da görmezden geleceklerdir... Altını çizdiklerimiz ve görmezden geldiklerimiz her zaman ve ister istemez öznedir ve değer yargılarımız araştırmacılarımızın belgeleri bulma, anlama ve kullanımlarını etkilemektedir... Arşivciler belgeleri tarafsız, doğal ve objektif bir şekilde tanımlayamazlar. Tanımlama bir hikâye anlatır. Tanımlama her zaman hikâye anlatmaktır. Gerçekleri hikâyelerle sarmalama, yorumlamalarla gözlemleridir.

Arşivcinin başarılı bir tanımlama uzmanı olabilmesi için tanımlamayı malzemenin değerinin görünür kılınması olarak algılaması gerekmektedir. Arşivcinin bu sürecin birtakım teknik aşamalardan oluşan sistematik bir süreç olmasının ötesinde önemini ve misyonunu içselleştirmiş olması çok önemlidir.

3. Arşivsel Tanımlamanın Misyonu

Arşivcilik literatürü incelendiğinde arşivlerin öneminin vurgulandığı ve orijinal bakış açılarına yer verilen birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar bir bakıma arşivlerin nihai misyonunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalardan en dikkat çekenlerden bir tanesinde arşivlerin önemi şu şekilde vurgulanmıştır (Menne-Haritz, 2001, s. 59):

Arşivler hafızayı depolamazlar ama hafızayı oluşturma imkânını sağlarlar. Fonksiyonları bellek kaybını önlemektir. Bizlere hafızayı oluşturmamız, geliştirmemiz, düzeltmemiz ve hafızamıza karşı güvenimizi tazelememiz için olanak sağlarlar. Bu, arşivlerin odağının depolamadan erişime kaymasını sağlayan ve arşivciliğin her alanını etkileyen yeni gelişmelerle mümkündür. Arşivlerin sunduğu temel hizmet geliştirmekte olan global toplumların hafıza için ham malzemeye erişimi ve böylelikle günümüz problemlerini anlayabilmek ve geleceğe kendimizi hazırlayabilmek için hafızayı oluşturma ve şekillendirme kapasitesini garanti altına almaktır.

Arşivlerin bellek kaybını önleyebilmeleri ve hafızamız için kaynak olabilmeleri arşiv belgelerinin olabildiğince fazla tanıtılması ve kullanılması önemlidir. Arşivsel tanımlama bu anlamda en etkili süreçtir.

Diğer bir çalışmada ise Thomassen (2001, s.382), Archival Science'ın ilk sayısı için yazdığı dikkat çekici makalesinde arşivcilik bilimini şu şekilde ele almaktadır:

Amacı işleme bağlı bilgidir. Yani hem bilginin kendisi hem de bilgiyi oluşturan ve yapılandıran süreci ifade eder. Amaçları, arşivsel kalitenin oluşturulması ve korunmasıdır. Metodolojisi kayıtlı bilginin fonksiyonu ile formu, yapısı ve provenansı arasındaki bağlantıların analiz edilmesi, kayıt altına alınması ve korunmasıdır.

Arşivsel kalitenin oluşturulması ve sürdürülmesi arşivciliğin nihai amaçları olarak görülebilir. Arşivsel kalitenin, içerisinde birçok olguyu barındıran kapsamlı bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Arşivsel kalitenin sağlanmış olduğunu gösteren ölçütlerin başında kullanıcı memnuniyeti ve malzemeye erişimde ve malzemenin kullanımında- kolaylık gelmektedir. Bu noktada arşiv malzemesi hakkında doğru ve yeterli bilgilerin verilerek kullanı-

BURÇAK ŞENTÜRK

cıya yol gösterilmesinde en etkili araç olan arşivsel tanımlamanın amaca uygun bir şekilde doğru yapılması çok önemli olacaktır.

Uluslararası Arşivcilik Konseyi (International Council on Archives, ICA) (1992, s.13), hazırladığı “Arşivsel Tanımlama ile İlgili Prensipler” başlıklı çalışmada arşivsel tanımlamayı arşivciliğin bir fonksiyonu olarak ele almış ve amaçlarını şu şekilde açıklamıştır: Arşivsel tanımlamanın amacı arşiv belgelerinin kullanımını teşvik etmek için belgenin bağlam ve içeriğini tanımlamak ve açıklamaktır. Bu da güncel ve uygun sunumların oluşturulması ve bu sunumların önceden geliştirilmiş modeller doğrultusunda organize edilmesi ile gerçekleştirilebilir. Arşivsel tanımlama standartlarının amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- a) Tutarlı, uygun ve kendinden açıklayıcı tanımlamalar üretmek,
- b) arşiv malzemesi hakkındaki bilginin bulunmasını ve değiş tokuşunu kolaylaştırmak,
- c) otorite verisinin paylaşımına izin vermek
- d) farklı kaynaklardaki tanımlamaları birleşik bir bilgi sistemine entegre etmek.

Duranti (1993, ss.52-53) ise tanımlamayı bir fonksiyon olarak görmemiş ve tanımlama ile ilgili şu bakış açısını getirmiştir:

Tanımlama hiçbir zaman arşivsel bir fonksiyon olmamıştır. Bunun yerine iki temel arşivsel fonksiyonun başarıyla tamamlanabilmesi için kullanılan iki daimi araçtan bir tanesidir: 1) Koruma (fiziksel, ahlaki ve entelektüel) ve 2) toplumsal hareketlerin ve işlemlerin kanıtları ve tortuları olan arşivsel dokümanların iletişimi.

Daha önce de belirtildiği gibi, arşivsel tanımlama, arşivsel yönetim sürecinin bir aşaması olarak doğmuştur. Arşivlik malzemenin arşiv malzemesi statüsünü almasından sonra malzemenin fiziksel şartlarının olgunlaştırılmasından sonraki aşama malzemenin tanımlanmasıdır. Bu süreç dâhilindeki temel amaç ileride malzemenin kesintisiz kullanımının garanti altına alınmasıdır. Tam da bu noktada Bearman ve Lytle (1985-1986, s.21) bu hususu şu şekilde izah etmişlerdir:

Bir şeyi geri alabilmek (retrieve) için bir tutaç gereklidir. Bu tutaç ya da erişim noktası bir özelliktir ve bu özellik bir takım nesnelerin tanımlanması için diğer özelliklerle bir arada kullanılabilir. Bu durum, geri getirilecek unsurlar ister manav ürünleri olsun, ister kütüphanedeki kitaplar olsun isterse de arşivdeki belgeler olsun, her koşulda eşit uygulanır. Değişecek olan hangi özelliklerin en ayırt edici oldukları ve kullanıcılar için en faydalı olduklarıdır.

Derrida ve Prenowitz “Archive Fever: A Freudian Impression” (1995, s.14) isimli kült çalışmasında “Arşiv hipomneziktir (The archive is hypomnesic.)” demiştir. Hipomnezi zamanla bellekte gerçekleşen kapasite ve fonksiyon kaybı olarak tanımlanmaktadır. Arşivsel tanımlamanın misyonu düşünüldüğünde, arşivlerin, hipomnezi yaşamalarının önüne geçen önemli bir süreç olduğu kanısına varılması doğaldır.

ARŞİVSEL TANIMLAMA:
ARŞİVİ GÖRÜNÜR KILMANIN VAZGEÇİLMEZ UNSURU

Sonuç

Arşivsel tanımlama daha önce de belirtildiği gibi *‘Malzemenin ve malzemenin çevresinin, standartlar, rehberler kullanılarak veya arşivcinin kendisinin oluşturduğu bir tanımlama sistemi kullanılarak detaylı bir şekilde analiz edildiği, bu analiz sürecinin araştırma araçları ile kayıt altına alındığı, malzeme üzerinde sadece entelektüel değil aynı zamanda idari ve fiziksel kontrolün de sağlandığı arşivciliğin ana fonksiyonudur’* şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımda ifade edilen noktalar göz önünde bulundurulduğunda arşivsel tanımlamanın, arşiv bilimi kapsamında, arşivcilik süreci içerisinde birçok hususun yerine getirilmesi açısından gerekli olduğu sonucuna varılabilmektedir:

- Arşivsel tanımlama arşivciliğin nihai misyonu olan arşivsel kalitenin sağlanması için gereklidir.
- Arşivsel tanımlama hem arşivcinin hem de kullanıcının arşiv malzemesinden maksimum seviyede fayda sağlayabilmesi için gereklidir.
- Arşivsel tanımlama tek ve benzersiz şekilde nitelendirilen arşiv malzemesinin olabildiğince fazla araştırmacıya ışık tutması için gereklidir.
- Arşivsel tanımlama arşiv sisteminin hantallaşmasının ve bunun sonucunda yavaşlamasının önlenmesi için gereklidir.
- Arşivsel tanımlama arşivlerin saklı hazinelerinin görünür kılınabilmesi için gereklidir.

Şu durum bir gerçektir ki kimlik ve hafıza canlı tutuldukça değeri katlanarak büyüyecek unsurlardır. Kimlik ve hafıza olarak addedilen arşivler ve barındırdıkları arşiv malzemeleri görünür kıldıkça birçok değerli çalışmaya kaynak olabileceklerdir ve arşivsel tanımlama arşivi görünür kılmanın yegâne unsurudur. Bu nedenle arşivleri görünür kılan başta arşivsel tanımlama olmak üzere her türlü unsur uzmanlar tarafından dikkatle ele alınmalı ve bu unsurlara azami özen gösterilmelidir.

Kaynakça

- Bearman, D. A. ve Lytle, R. H. (1985-1986). The power of the principle of provenance. *Archivaria*, 21, 14-27.
- Cook, T. (2013). Evidence, memory, identity, and community: Four shifting archival paradigms. *Archival Science*, 13, 95-120.
- Dearstyne, B. W. (2001). *Arşivsel Girişim* (M. Akbulut ve A. O. İcimsoy, Çev.). İstanbul: (y.y.). (Orijinali 1992'de yayımlanmıştır).
- Derrida, J. ve Prenowitz, E. (1995). Archive fever: A Freudian impression. *Diacritics*, 25(2), 9-63.
- Duff, W. M. ve Verne H. (2002). Stories and names: archival description as narrating records and constructing meanings. *Archival Science*, 2, 263-285.
- Duranti, L. (1993). Origin and development of the concept of archival description. *Archivaria*, 35, 47-54.
- International Council On Archives. (1992). Statement of principles regarding archival description. *Archivaria*, 34, 8-16.
- Jenkinson, H. (1966). *A manual of archive administration*. Londra: Percy Lund, Humphries & Co.Ltd.
- Menne-Haritz, A. (2001). Access-the reformulation of an archival paradigm. *Archival Science*, 1 (1),57-82.
- Millar, L. A. (2010). *Archives: Principles and practices*. Londra: Facet Publishing.
- Pearce-Moses, R. (2005). *A glossary of archival and records terminology*. Chicago: The Society of American Archivists.
- Schwartz, J. M. ve Cook, T. (2002). Archives, records, and power: the making of modern memory. *Archival Science*, 2, 1-19.
- Thomassen, T. (2001). A first introduction to archival science. *Archival Science*, 1, 373-385.
- Yakel, E. (2002). Listening to users. *Archival Issues*, 26, 111-127.